

Havránek, Bohuslav

Úvodní projev akademika Bohuslava Havránka

In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca* : (příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11.-12. prosince 1969). Pražák, Richard (editor); Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 5-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120665>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

H I S T O R I E

ÚVODNÍ PROJEV AKADEMIKA BOHUSLAVA HAVRÁNKY

Vážení a milí přátelé! Byl jsem požádán vedením vašeho sympozia, abych na začátek řekl několik obecnějších slov o balkanologii. Nechci ovšem brát v úvahu z plachet úvodním řečníkům dnešním, tak svůj proslov přeče jenom omezím na některé obecné věci základní a osobní vzpomínky.

Jistě balkánský prostor se těšil zájmu již dávno; museli bychom jít hodně daleko do minulosti, kdybychom chtěli dokládat začátky tohoto zájmu. Ale nám nejde dnes o tak vzdálenou minulost, nýbrž jde o poznávací poměr už nejen k balkánskému prostoru, nýbrž k balkánským národům; ten můžeme datovat jasně z doby romantismu. Romantismus oživil zájem o všechnu evotiku a muslimanský prostor patřil mezi ni. Klasicismus, jak víte, oživil zájem o Itálii a Dalmácii, ale Dalmácii můžeme, ale nemusíme tak plně do balkánského prostoru počítat (je to přeče jen zčásti sféra italská). Ovšem to všechno bylo stádium předvědecké. Vědecký zájem o tento prostor vlastně můžeme datovat teprv bezpečně do šedesátých let minulého století. Klademe si otázku, proč tento prostor velmi zrány a rychlým vzestupem budil vědecký zájem. Je to zřejmý geografický celek, který měl, a to velmi často, společná politická, hospodářská a správní centra. Stačí, když myslíme na imperium romanum, na ten obdivuhodný celek, který dovedl spojovat velmi různorodé složky; stačí jenom ten pro lingvisty nejpřístupnější fakt, romanizace velké části imperia romana, abychom si uvědomili, jaký opravdu pronikavě expanzivní celek to byl. Ovšem náš prostor patří do východní části imperia romana, kde se romanizace velmi ostře střetávala s působením řeckým, s grecizací řeckého, když mluvím jako lingvista. Ale není to jediné období takového jednotícího celku. Víte, že druhý takový celek později, který trval v tomto prostoru celou řadu století, byla osmanská říše, až vlastně do poslední třetiny 19., zčásti do začátku 20. století. Ale nehledíme-li ani jen na celky politické, měl tento prostor etnicky tak různorodý, mnoho společného v základním způsobu života, v základním vývoji a podmínkách kultury. Ale to, co nás vědecky tak velmi zajímá, je na jedné straně určitá jednota tohoto balkánského prostoru a na druhé straně rozdílnost etnická, a to rozdílnost i v pohledu synchronním, při čemž "synchronním" nemyšlím jen současný stav, ale kterýkoli průřez dobou, i v pohledu diachronním. Vedle mění se různorodosti etnické, kterou vidíme i dnes, máme zde značnou různorodost kulturní, a to i ve vertikálním průřezu. Stačí si uvědomit, jako odborníci to dobře znáte, kolik

vlastně kulturních vrstev je zde navrstveno, a pro laika stačí podívat se do muzea v Sofii a jinde v Bulharsku, nebo v Bělehradu nebo do skvěle instalovaného muzea zemského v Sarajevu, aby každý viděl očitě, jaké několikanásobné rozvrstvení to je, a jaký je rozdíl v těchto výrazných vrstvách kulturních proti naší oblasti, kde sice máme velkou prehistorii, ale ta prehistorie, když si to řekneme upřímně, má ze stanoviska umění význam pro archeology, ale méně už pro širší kulturní veřejnost.

Tento prostor musel vždycky vědu lákat právě střetáváním antinomií jednotlivého i diferenčního proudu. Ta antinomie diferenciace a jednoty se zde velmi jasně odráží, i když jistou dobu dominovala jedna nebo druhá tendence. Dnes jsme v období, kde dominuje ta diferenční tendence, ale ani tato tendence, jak víte, nezastřela existenci druhé a celé naše sympozium bude ukazovat, jak silná je zde i dnes ona jednotící tendence.

Je pochopitelné, že rozmach historických věd, do nichž musíme počítat v 19. století i literární vědu, i jazykovědu, přirozeně nemohl nevidět tento celek, zvláště když dokonce právě v tomto století zároveň zde probíhaly v této oblasti velmi podstatné změny politicko-hospodářské.

Tak se rodila balkanologie neboli balkanistika. Je to vlastně, řekli bychom, obor komplexní, s různými složkami, a můžeme být na rozpacích, jak ho nazývat, zda balkanologií nebo balkanistikou, zda máme tyto názvy brát jako synonyma nebo jako dvojí pojetí, širší a užší. Víte, že se balkanologie chápe někdy velmi široce – jak to chápe vaše sympozium, a mohli bychom ji chápat ještě širěji, a na druhé straně můžeme ji chápat jako záležitost lingvisticko-literární. Máme-li germanistiku, tak podle toho vzoru jsem vždycky byl pro to, aby balkanistika znamenala pojetí užší a balkanologie širší. Ale nechci to nikomu vnucovat a víte, že celkem v praxi se obou termínů často užívá jako synonyma.

Antinomie jednoty a difference se nám v balkánském prostoru obráží ve všem. A já jako lingvista bych chtěl mít přece několik poznámek k jazykům. Víte, že v těchto jazycích etnicky, geneticky různých se nám velmi jasně odrážejí jisté společné jevy. Víte, že jsou často pochybnosti o těchto jevech jako společných, ale ať se na ně díváme jakkoli objektivně a kriticky, nemůže nikdo upřít, že je zde celá řada velmi markantních společných jazykových jevů, i když jejich hranice nejsou vždycky stejné. Ale kdo z vás je lingvista, ví, že i v každém dialekti-

ckém rozdělení jsou hranice jednotlivých jevů ne plně určité, ale vždycky je určité jádro. A tady máme zcela jasná jádra na Balkáně, i když v každé době nejsou úplně totožná; ale je jisté, že společné ryby jazykové zde zcela jasně jsou. Platí stále výrok Miklošičův, který je ovšem jistým způsobem hyperbolou, že je u těchto balkánských jazyků jedna gramatická stavba (my bychom řekli gramatická struktura, ale to ovšem není termín Miklošičův) a její různá náplň (jde vlastně už o výrok Kopitarův z r. 1829); struktura, jednotný základní model se naplňuje slovním materiálem různých jazyků. Ovšem měli bychom dodat k tomu, že i v slovní zásobě těchto jazyků je mnoho společného. Všichni znáte balkánské poměry a víte, kolik názvů, týkajících se běžného života, oblasti řemesel i běžného bytu životního, je společných. Ovšem tato slova jsou poplatná většinou poslední jednotici vlně, období tureckému; společné jevy gramatické jsou většinou starší.

A nyní proč tento prostor lingvisty, jak slavisty, tak romanisty, tak láká. Je pravda, že ani faktograficky vše tak přesně neznáme; musíme říci kriticky, že často balkanistika přece jenom pracovala s nedostatečným faktickým materiálem, materiálem někdy kusým, ale i takový materiál nám dával dosti jistý obraz. Druhá otázka je rozdílná interpretace těch společných jevů. A víte, jaké metodologické názory a směry se zde uplatnily. Proti názoru, že východisko je řecké, jehož představitel je např. Sandfeld, stojí starý a stále živý názor, podle něhož se všechno svalovalo na substrát, ještě starší, ilyrský a thrácký (jeho otcem je už Miklošič). Ale ani jeden, ani druhý z obou názorů nemohou postihnout všechno. Nechci popírat ani vliv řecký, ani nechci popírat možnosti působení substrátu. Ale víte, že sám při své práci balkanistické jsem dost bojoval proti interpretaci substrátové, ne proto, že bych jí vůbec neuznával, ale proto, že byla často deus ex machina, že všechno se takto vykládalo. A vedle grecizace jsem se snažil vždycky zdůrazňovat také latinitu. Musíme si uvědomit, že skutečně latinita do imperia romana i na Balkáně pronikla hluboce a stačí fakt románské dakorumunštiny a meglemorumunčů a arumunštiny a mnoho slov románského původu v albánštině, aby nebylo možno oddiskutovat románský vliv na Balkáně, ať jej budeme nazývat latinitou nebo romanitou. A třetí názor je koncepce tak zvaného konvergentního vývoje: je zde dost důležitý problém, jak v z á j e m n ě tyto jazyky na sebe působily; nejde jenom o působení jednoho na druhý, nejde jen o východisko vývoje určitého společného jevu, ale o společný výsledek a jeho strukturní jednotu, o výsledný stav vytvořený vzájemným působením, tzv. konvergentním vývojem, často i o vytvoření něčeho třetího nového.

Je pochopitelné pro lingvistické bádání, že tato složitá problematika každého jazykovědce musela lákat a již také i to, že zde nemůže být jednotné řešení, a že při antinomii jednoty a difference musíme pracovat různými postupy. A tím více pro lingvistiku byla celá situace zajímavější: proto, že lingvistika v 19. století a dlouho do 20. století pracovala s koncepcí jazykových rodin, s pojetím genetiky se vyvíjejících a postupně se rozcházejících jazyků. A tady měla případ jiný, jak jsme jej terminologicky nazvali v pražské škole a jinde, případ "jazykového svazu", kde jazyky geneticky nepřibuzné, ale vázané na jedno geografické území se sblíží, vyvíjejí se konvergentně. To je předpoklad, který můžeme promítat na různé úseky jazykovědného bádání v různých oblastech, ale na Balkáně máme živý experiment, který takřka probíhá částečně před našima očima a není zasut nějakým pozdějším vývojem v dávnověké minulosti. A to je také důvod, proč i mně vzájemné vztahy balkánských jazyků a vytváření jazykového svazu záležaly.

Řeknu upřímně, a v mém věku mohu se na věci dívat již retrospektivně, první představitel, který mne pro tuto speciální balkánskou problematiku zlákal, byl Henrik Barić v Bělehradě, když jsem tam jako mladý slavista studoval po první světové válce jeden semestr; byl výborný znalec albánštiny, sám byl indoeuropeista a romanista, žák vynikajícího lingvisty Schuchardta, a kdo jste lingvista, víte, že Schuchardt, přestože nezanachal velké svazky, patří mezi vynikající negotatické teoretiky lingvisty (toho typu jako u nás Zubaty). Henrik Barić byl také velmi dobrý lingvista, ovšem nedal všechno, co mohl dát. Bylo to tím, že byl Dubrovničan, a jednak tehdejší bělehradské prostředí v mnohých ohledech mu nebylo tak úplně příznivé a nedovedl se s ním sžít, jednak velmi mnoho znal, ale nedovedl přednášet pro studenty, přecházel přes hlavy normálních studentů tak pro dva tři posluchače, jak to někdy u odborníků bývá, a konečně, i když jsem ho měl rád, musím říci, že sehrále svou úlohu také vlnou, dost značnou. A druhý, komu vědím za své sklony k balkanistice, byl Hertvík Jarník, profesor zdejší brněnské fakulty. O jeho otci jako balkanologu budete slyšet speciální referát, ale i jeho syn, Hertvík Jarník, se v tomto oboru vynikajícím způsobem vyznal, sám znal dobře rumunsky, ale znal i albánsky, znal v zásadě i problémy novořecké a slovanské. Málokdo ví, že Hertvík Jarník např. v mladých letech uváděl do albánštiny Holgera Pedersena, známého lingvistu kodaňského, když v Praze studoval. Hertvík Jarník byl výborný lingvista a romanista, ale velmi skromný a neprůbojný člověk. Velmi lituji, že v Brně se mu nedostalo opravdových odborných vědeckých

žáků; byl by býval schopen vychovat opravdu mladé dobré lingvisty, romanisty a balkanology. Opět to byl jeden z takových profesorů, kteří na studenty nedovedou mít bezprostřední vliv; to, co on věděl, a to, co on by mohl vykládat, to nebylo pro běžného studenta. Ale sám musím říci, že jsem se od něho mnohému naučil a že vděčím velmi mnoho jemu i jeho krásné knihovně balkanologické; ta z velké části zůstala zde v Brně, ovšem ne v intaktním stavu (některé knihy, které jsem míval od něho, zde nejsou); přišla na universitu těsně před dobou okupace a různého pohybu fakultních knihoven.

Na závěr chci ještě zdůraznit: tento balkánský prostor se svou jednotou na jedné straně a na druhé straně různorodostí musí lákat badatele, a tak v balkanistice na jedné straně máme specialisty, těch není ve světě tak mnoho, ale na druhé straně každý romanista, který má rád experiment a složité problémy, a stejně každý, kdo se zabývá slovanskými jazyky, zvláště jihoslovanskými, musí si těchto otázek všimnout. Obdobně je tomu i v literatuře, zejména v lidové slovesnosti. Teď je to široké badatelské pole, komplexní obor, ale nejen svými různorodými fakty, ale především zejména složitým vývojem, který svou antinomíí láká každého vědeckého pracovníka, aby se nad těmito otázkami zamyslel, a to je také účelem vašeho sympozia.

Proto ze srdce přeji vašemu sympoziu mnoho zdaru i všem svým brněnským přátelům, pořadatelům i účastníkům, poněvadž jak víte, jsem do jisté míry stále brněnským učitelem a v této vaší aule jsem se namluvil až až dost.